

Тамара Демченко

Рецензія

Крути: проблеми державотворення від доби Української революції (1917–1921 рр.) до сьогодення. Вип. III. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Крути, 29 січня 2020 р.) / Упорядники: В. Пісун, М. Потапенко. Київ–Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2020. 360 с.

DOI: 10.5281/zenodo.4664607

© Т. Демченко, 2021. CC BY 4.0

Попри економічну скруту та й інші негаразди, зокрема пандемію COVID-19, ніжинські колеги за активного сприяння київських вчених, дослідників з інших міст України, спромогли провести 29 січня 2020 р. на станції Крути конференцію та видати на початку поточного року збірник доповідей і повідомлень, що прозвучали на ній. Докладнішу інформацію про цю подію можна дізнатися з виступу голови Ніжинської «Просвіти» М. Шкурка на круглому столі «Крути: історія і сучасна українська реальність», який відбувся 29 січня 2021 р. у Києві в форматі онлайн¹.

Бій під Крутами має право вважатися символом Української революції, але він став і її найвищою больовою точкою, максимумом емоційної напруги. Тепер, вдивляючись в обличчя, вслухаючись у скупі слова захисників України на Донбасі, зрідка ловиш себе на думці, що це крутянці, які стали старшими на ціле століття, знову піднялися на бій з тим самим ворогом. Хто знає, можливо, історики майбутнього й назвуть події, що визначили історію й долю України у ХХ ст., Столітньою війною Росії проти України, адже боротьба українців тривала й після поразки революції. Як відомо, Столітня війна між Англією і Францією точилася у XIV–XV ст. 116 років; героїчний чин Жанни д'Арк надав їй характеру загальнонародної боротьби за визволення.

Повертаючись до рецензованого збірника, зазначимо, що зміст переважної більшості публікацій стосується подій завершальної фази Української революції – історії УНР доби Директорії.

Збірник відкривається вступним словом господаря місця проведення конференції – голови місцевої територіальної громади О. Бузуна. Для нього Крути не тільки «загальноукраїнське місце історичної пам'яті» [с. 6]^{*}, але й центр об'єднаної громади мешканців 14 населених пунктів з їхніми досягненнями й проблемами.

У доповідях науковців, що прозвучали на конференції, насамперед відзначимо нові підходи до засадничих питань історії революції. Так, В. Пісун привернула увагу до недоречного використання терміну «національно-визвольні змагання» щодо революційних подій, адже йшлося про «військову інтервенцію» проти УНР та «шалену пропаганду, розгорнуту більшовицькою РСФРР як в самій Україні, так і за її межами». Авторка також наголосила на недостатньому вивченні «питання стратегії і тактики російських більшовиків щодо захоплення влади в Україні та використання популізму як тактичної зброї у боротьбі за ресурси» [с. 10, 12]. Викладач із Маріуполя А. Никифоренко переконливо розкрив

¹ Слово «Просвіти». 2021. 4–10 лютого. Ч. 5. С. 3.

^{*} Тут і далі в квадратних дужках поклики на рецензоване видання.

дію одного зі шляхів захоплення влади. Ідеться про так зване «альтернативне урядування». Суть його полягала в цілеспрямованому використанні більшовиками різного роду квазіадміністративних структур типу советів, профспілок, ревкомів тощо. Цей механізм «створював необмежені можливості для маніпуляцій та диктату» [с. 296]. Доповідач показав різючу подібність тактики більшовиків і прийомів сучасної гібридної війни, що їх широко застосовує путінська Росія. Виявляється, «ихтамнеты» існували вже й тоді: радянські вожді камуфлювали свою агресію формуванням нібито українських радянських військ, навіть проголосили УНР, але радянського типу, якою керують із Кремля.

Досить критично оцінив діяльність керівництва Українського національного союзу, а згодом Директорії, яке взяло курс на повалення гетьманату й відновлення УНР, П. Гай-Нижник. Повстання проти гетьмана П. Скоропадського історик схарактеризував як «заколот», «військовий переворот», який спровокував «хаос та свавілля». «У повітрі повіяло запахом крові та смородом трупів... То був вітер громадянської війни. Його завивання так терпляче чекали й ті, хто звик бенкетувати на чужому пожарищі: “червоні” росіяни – на півночі, “білі” росіяни – на сході, поляки – на заході, румуни – на півдні тощо» [с. 80].

Якщо сучасні українські дослідники по-різному оцінюють політичні цілі та наслідки практичних кроків, спрямованих на створення національної держави, то значно більше однастайності спостерігається в аналізі процесу формування й воєнних дій української армії. Так, А. Науменко дав загалом позитивну оцінку старшинському корпусу і козакам Збройних Сил УНР доби Директорії, навівши цілий список генералів та полковників російської царської армії, які здобули значний військовий досвід на фронтах Першої світової війни, а згодом вірою й правдою служили Україні [с. 94–95]. Значно менше в лавах ЗС УНР було вихідців із Західної України. Вони служили переважно у частинах січових стрільців [с. 95–96]. Прикро, що цілі покоління українців майже нічого не знають про цих талановитих воєначальників, справжніх українських патріотів.

Певною мірою ці прогалини заповнюються текстами біографічних нарисів, що ввійшли до збірника. Маємо змістовні й цікаві життєписи Миколи Юнаківа, Олександра Пилькевича, Віктора Павленка, Костянтина Смовського, Мирона Тарнавського (командувача Української Галицької армії), Олександра Вислоцького.

Інтерес до бойових звитяг та нелегкої долі старшин української армії цілком обґрунтований і темою конференції, і важливою роллю командного складу в ході воєнних дій. Але, очевидно, на вибір доповідача впливали й проблеми сучасності, зокрема, нагальна потреба протистояти російській агресії на Донбасі. Висновок, зроблений у вже згадуваній праці А. Науменка: «Українські старшини і козаки були морально стійкими воїнами і спроможними здобути перемогу над противником у збройній боротьбі, але незадовільне забезпечення необхідним майном та політична ізоляція України заважали успішному веденню бойових дій українськими військами» [с. 107], має стати уроком не тільки для політиків та командування ЗСУ, але й усієї української громадськості. У цьому контексті викликає безумовний інтерес і небезуспішна, як на нас, спроба ніжинського історика М. Потапенка захистити добре ім'я розквартированого у Ніжині куреня імені Тараса Шевченка. Автор закінчує свою статтю, написану на матеріалах справ, що зберігаються у фондах ЦДАВО України і Державного архіву Чернігівської області, трьома риторичними запитаннями, у яких криється його ставлення до звинувачення вояків куреня у «зраді»: «1) Чи могли загони української армії прийняти бій не в Крутах, а в Ніжині, гарнізон якого в більшості співчував більшовикам і був деморалізованим? 2) Чи міг курінь, який того дня почав демобілізацію і його при цьому намагалися роззброїти місцеві більшовики, виступити з Ніжина до Крут? 3) Чи обґрунтованими є звинувачення у “червоних” настроях військової частини, яка врятувала Ніжин від більшовицького повстання й фактично до останнього дня свого існування підтримувала у місті порядок?» [с. 51].

І знову ж таки це урок для сьогоднішніх критиків: не поспішайте ганити політиків, владу, армію. Історія, як і сучасність, цілком заслуговують на вдумливе й усебічне дослідження всієї сукупності фактів, ретельний аналіз доступних джерел, зважені висновки й оцінки.

Заслужують на увагу й публікації теоретичного плану: роль релігії в сучасному державотворенні, шляхи формування національної пам'яті. Ці та деякі супутні проблеми, що постали ще на світанку української державності, у силу багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів не могли бути розв'язані українськими урядами, але й не зникли після поразки революції. Вони гостро дають про себе знати і в незалежній Україні, а особливо в умовах новітньої російської агресії. Учені пропонують і шляхи практичної реалізації низки заходів, спрямованих на «формування ефективної державної політики пам'яті». Це може бути «створення Пантеону без поховань у вигляді меморіального комплексу» [с. 226–227]. Дехто може подумати: «Це ж такі гроші! Не на часі задум!», але досягнення «спільної національної ідентичності», «суспільної консолідації та соціокультурної єдності української політичної нації» [с. 227], мабуть, вартує будь-яких коштів, оскільки закладає фундамент міцної, стійкої проти зовнішнього втручання держави.

Не можна не згадати й про статті, у яких ідеться про ставлення ідеологів українського національно-визвольного руху до Української революції 1917–1921 рр., оцінки окремих подій та постатей цього доленосного відтинку часу вітчизняної історії. Аналіз поглядів Олександра Лотоцького, Євгена Чикаленка, В'ячеслава Липинського не тільки доповнює, розширює наші знання про революційні процеси та їх учасників, але й дає поживу для роздумів про сьогодні.

Нарешті, варті уваги й повідомлення регіонального характеру. Згідно даних про учасників конференції – авторів збірника, серед присутніх найбільше було киян, ніжинців, але 7 учасників репрезентували інші регіони України – м. Броди (Львівська обл.), Запоріжжя, Кам'янець-Подільський, Конотоп (Сумська обл.), Маріуполь, Херсон, Чернігів. Їхній доробок цілком вкладається в річище наукових тем і проблем, про які йшлося вище, але на текстах потужніше позначилися місцеві особливості, своєрідність того чи іншого краю. Утім, і кияни цікавляться краєзнавчими аспектами історії революції. Так, Ю. Руденко підготувала повідомлення про внесок у «державотворчі процеси» уродженців Золотоніського повіту Полтавської губернії та осіб, які працювали в краї. Два автори присвятили свої дослідження історії культурно-просвітницької роботи та церковно-визвольного руху на Чернігівщині. М. Потапенко проаналізував роль Ніжинської «Просвіти» в «національно-культурному житті міста» доби революції, а чернігівець А. Глухенький прослідкував долю просвітянина й священика Дмитра Лебідя. Хотілося, щоб цей блок був більшим за розміром, але і в такому обсязі матеріали служать переконливим доказом того, що українці та їхній визвольний рух не були вигадкою німців чи австрійців, або, як тепер полюбляють говорити вороги України, американців. Національна ідентичність була органічно властива народу, відтак у кожному регіоні з'являлися кадри, здатні на боротьбу, творчу роботу, жертви в ім'я Батьківщини.

Сподіваємося, що традиція проводити наукові конференції у центрі Крутянської ОТГ – місці, яке уславилося завдяки подвигу учасників Крутянського бою, буде продовжена, й 29 січня 2022 р. відбудеться нове поважне зібрання дослідників Української революції.

Хотілося б побажати його організаторам і учасникам, щоб зберігся взятий ними курс на зв'язок зі сучасністю і водночас з'явилося більше історико-біографічних нарисів про учасників доленосних подій Української революції та досліджень про її вплив на подальший розвиток України.

Дата подання: 21 січня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 18 березня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Демченко Т. Рецензія : Крути: проблеми державотворення від доби Української революції (1917–1921 рр.) до сьогодні. Вип. III. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Крути, 29 січня 2020 р.) / Упорядники: В. Пискун, М. Потепенко. Київ–Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2020. 360 с. *Сіверянський літопис*. 2021. № 1. С. 181–184. DOI: 10.5281/zenodo.4664607.

Цитування за стандартом APA

Demchenko, T. (2021). *Rezensiia : Kruty: problemy derzhavotvorennia vid doby Ukrainiskoi revoliutsii (1917–1921 rr.) do sohodennia*. Vyp. III. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (Kruty, 29 sichnia 2020 r.) / Uporiadnyky: V. Piskun, M. Potapenko. Kyiv–Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M., 2020. 360 s. [Review : *Kruty: problems of state formation from the time of the Ukrainian revolution (1917–1921) to the present*. Vol. III. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (Kruty, January 29, 2020) / Compilers: V. Piskun, M. Potapenko. Kyiv – Nizhyn: Publisher PE Lysenko MM, 2020. 360 p.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 181–184. DOI: 10.5281/zenodo.4664607.

